

РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

THE ROLE OF PROSECUTORIAL BODIES IN ENSURING LEGALITY AND PUBLIC ORDER IN UKRAINE

Костік А.С., аспірант кафедри
адміністративно-правових дисциплін інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ

Наукова стаття висвітлює еволюцію та реформування органів прокуратури в Україні, починаючи з моменту проголошення незалежності у 1991 році та до сьогодні. Основна увага приділяється змінам у функціонуванні прокуратури після прийняття Закону України «Про прокуратуру» 2014 року, що став основою для трансформації цього інституту відповідно до європейських стандартів. Автор аналізує, як ці зміни вплинули на діяльність прокуратури, зокрема обмеження функцій загального нагляду, удосконалення системи підзвітності та підвищення незалежності прокурорів. Одним із ключових аспектів статті є роль прокуратури в умовах воєнного стану, що був запроваджений в Україні у зв'язку з військовими діями. Досліджується, як прокуратура адаптує свою діяльність до нових викликів, зокрема до переслідування воєнних злочинів та забезпечення правопорядку в умовах обмежених прав і свобод громадян. Особлива увага приділяється роботі прокуратури над збором доказів і документуванням фактів порушень прав людини, воєнних злочинів, а також координації зусиль з іншими правоохоронними та військовими структурами. У статті розглядається нормативно-правова база, яка регулює діяльність прокуратури в Україні, зокрема Конституція України, Закон України «Про прокуратуру» та інші акти, що встановлюють її повноваження в умовах воєнного стану. Автор акцентує на значенні Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та його впливі на організацію роботи прокуратури в період загрози національній безпеці. Автор також детально аналізує роль прокуратури у боротьбі з військовими злочинами, такими як порушення законів і звичаїв війни, атаки на цивільні об'єкти та катування мирного населення. Під час воєнного стану ця діяльність набуває особливого значення, оскільки кількість таких правопорушень зростає. Прокуратура активно займається розслідуванням цих злочинів, збором доказів та їх передачею до національних і міжнародних судів для притягнення винних до відповідальності. У підсумку, автор робить висновки щодо ефективності діяльності прокуратури в умовах воєнного стану та підкреслює необхідність подальших реформ для підвищення її ролі у системі забезпечення національної безпеки та захисту прав людини. Прокуратура залишається ключовим органом правопорядку, що забезпечує дотримання законності та захист прав громадян навіть у надзвичайних умовах війни.

Ключові слова: прокуратура, правопорядок, законність, військові злочини, права людини, воєнний стан, міжнародне право, національна безпека, верховенство права, правосуддя.

The scientific article highlights the evolution and reform of the prosecutorial bodies in Ukraine, beginning with the proclamation of independence in 1991 and continuing to the present day. The primary focus is on the changes in the functioning of the prosecution after the adoption of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" in 2014, which laid the foundation for transforming this institution in line with European standards. The author analyzes how these changes have impacted the work of the prosecution, including the limitation of supervisory functions, improvements in the accountability system, and the increase in the independence of prosecutors. One of the key aspects of the article is the role of the prosecution during martial law, which was introduced in Ukraine due to military actions. The study examines how the prosecution adapts its activities to new challenges, particularly regarding the prosecution of war crimes and ensuring law and order under restricted citizen rights and freedoms. Special attention is paid to the work of the prosecution in gathering evidence and documenting human rights violations, war crimes, and coordinating efforts with other law enforcement and military structures. The article examines the legal framework governing the activities of the prosecution in Ukraine, including the Constitution of Ukraine, the Law "On the Prosecutor's Office," and other acts defining its powers under martial law. The author emphasizes the significance of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" and its impact on organizing the prosecution's work during times of national security threats. The author also analyzes in detail the prosecution's role in combating war crimes, such as violations of the laws and customs of war, attacks on civilian objects, and torture of civilians. During martial law, this activity becomes especially important as the number of such offenses increases. The prosecution is actively engaged in investigating these crimes, gathering evidence, and transferring them to national and international courts to hold the perpetrators accountable. In conclusion, the author assesses the effectiveness of the prosecution's activities during martial law and underscores the need for further reforms to enhance its role in ensuring national security and protecting human rights. The prosecution remains a key law enforcement body ensuring the rule of law and the protection of citizens' rights even under extraordinary wartime conditions.

Key words: prosecution, law and order, legality, war crimes, human rights, martial law, international law, national security, rule of law, justice.

Актуальність теми. Прокуратура відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права, захисту прав і свобод громадян, а також у боротьбі з корупцією та іншими правопорушеннями. З огляду на процеси реформування системи правосуддя в Україні, важливим є дослідження того, яким чином органи прокуратури адаптуються до нових вимог та викликів, сприяючи забезпеченню правопорядку та дотриманню законності.

Зміни в законодавстві, спрямовані на удосконалення діяльності органів прокуратури, та міжнародний досвід створюють нові підходи до організації їхньої роботи. У цьому контексті важливо проаналізувати, наскільки ефективно прокуратура виконує свої функції у сфері захисту громадського інтересу, запобігання злочинності та забезпечення законності. Враховуючи актуальність питань правопорядку та законності, тема ролі органів прокуратури є надзвичайно важливою для забезпечення сталого розвитку України як правової держави.

Метою цієї статті є аналіз та дослідження ролі органів прокуратури у забезпеченні законності та правопорядку в Україні. Це передбачає вивчення основних функцій прокуратури, її повноважень, а також оцінку ефективності виконання цих завдань в умовах сучасних правових та соціальних викликів. Стаття може також розглядати шляхи вдосконалення діяльності прокуратури та її внесок у зміцнення правової системи України, зокрема через адаптацію до нових вимог законодавства та міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Органи прокуратури в Україні пройшли довгий шлях від моменту свого заснування у складі радянської правової системи до сучасної структури, що діє в умовах незалежної держави. Після проголошення незалежності України у 1991 році, перед прокуратурою постали нові завдання, пов'язані з реформуванням державних інституцій та впровадженням нових підходів до забезпечення правопорядку та законності.

Значні зміни у діяльності прокуратури відбулися в результаті ухвалення Закону України «Про прокуратуру» у 2014 році, що започаткував процес реформування цього органу відповідно до європейських стандартів. Серед ключових змін – обмеження функцій загального нагляду, удосконалення системи підзвітності та підвищення незалежності прокурорів.

Норми Основного Закону на сьогоднішній день детально регулюються Законом України «Про прокуратуру» в редакції від 10 червня 2021 року. Відповідно до статті 2 Розділу I «Засади організації та діяльності прокуратури» цього закону, до основних функцій прокуратури належать: підтримка державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадян або держави у суді у випадках, передбачених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України; нагляд за дотриманням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство; контроль за дотриманням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час застосування інших примусових заходів, що обмежують особисту свободу громадян [5].

В умовах воєнного стану в Україні роль прокуратури стає особливо важливою для підтримання правопорядку, захисту прав населення та оперативного реагування на військові злочини. Діяльність цього органу значною мірою змінюється, щоб відповідати новим умовам, пов'язаним із військовими діями та загрозами національній безпеці. Основним завданням прокуратури є контроль за дотриманням законності в роботі усіх державних структур, включаючи військові та правоохоронні органи, щоб вони не перевищували свої повноваження навіть за умов обмеження прав громадян.

Гарантією правопорядку і законності є правоохоронна діяльність держави, яка здійснюється також через систему органів внутрішніх справ, отже, реалізується правоохоронна діяльність держави [3].

Нормативно-правове регулювання діяльності прокуратури, незважаючи на умови воєнного стану, опирається на Конституцію України. Основний Закон визначає прокуратуру як орган, що здійснює нагляд за дотриманням законності. Прокуратури виступає незалежним органом та відіграє велику роль у системі правосуддя [3]. Під час війни держава має право обмежувати певні права та свободи, але прокуратура забезпечує, щоб ці обмеження відповідали Конституції і законам.

Закон України «Про прокуратуру» встановлює структуру, функції та повноваження прокуратури.

Під час воєнного стану особлива увага приділяється статтям, які регулюють роль прокуратури у здійсненні нагляду за дотриманням прав і свобод громадян в умовах обмежень, пов'язаних з воєнним станом. Прокуратура також відповідальна за координацію діяльності правоохоронних органів у справі боротьби з військовими злочинами [1].

Так, діяльність прокуратури в умовах воєнного стану концентрується на переслідуванні військових злочинів. Під час воєнного стану зростає кількість військових злочинів: порушення законів і звичаїв війни, атаки на цивільні об'єкти, катування, вбивства мирного населення. Прокуратура активно працює над збором доказів, ініціюванням розслідувань та забезпеченням правосуддя щодо осіб, причетних до таких злочинів. Особлива увага приділяється фіксації та документуванню фактів воєнних злочинів для подальшого притягнення винних до відповідальності, як на національному рівні, так і в міжнародних судах.

Згідно з Конституцією України та Законом України «Про прокуратуру», прокуратура здійснює нагляд за дотриманням законності органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями. Основні функції органів прокуратури включають:

- підтримка публічного обвинувачення в суді;
- представництво інтересів громадян та держави у судах у випадках, визначених законом;
- нагляд за додержанням прав і свобод громадян, а також дотриманням законів у діяльності правоохоронних органів;
- боротьба зі злочинністю та корупцією.

Прокуратура здійснює функцію представництва у суді. Особливістю останньої є те, що прокурор може представляти як інтереси держави, так і громадянина [2, с. 217].

Прокуратура розслідує кримінальні правопорушення, забезпечує представництво інтересів держави у судових справах, а також координує діяльність правоохоронних органів для боротьби з організованою злочинністю. Важливою є функція прокурорського нагляду за додержанням прав людини в умовах воєнного стану, коли окремі права громадян можуть бути тимчасово обмежені.

Контроль за дотриманням законності, зокрема Митної служби України, сприяє посиленню її діяльності, яка пов'язана з необхідністю отримання інформації щодо безпеки державного кордону, осіб, що перетинають державний кордон України, а також предметів, що переміщуються через кордон.

Таблиця 1

Роль прокуратури у митному контролі

Ознака	Характеристика
Посилений нагляд за законністю	Прокуратура здійснює контроль за тим, щоб митні органи дотримувалися законів і не перевищували своїх повноважень навіть в умовах воєнного стану. Це критично важливо для забезпечення захисту прав громадян та запобігання зловживанням владою.
Боротьба з контрабандою та незаконним переміщенням товарів	У період воєнного стану підвищується ризик контрабанди зброї, військових товарів, ліків та інших критично важливих ресурсів. Прокуратура контролює розслідування таких злочинів і координацію між митними органами та правоохоронними структурами для забезпечення національної безпеки.
Захист економічної безпеки	У період воєнного стану особливо важливо забезпечити належний контроль за переміщенням товарів через кордон, щоб уникнути економічних втрат та запобігти нелегальному відтоку ресурсів. Прокуратура наглядає за тим, щоб митні органи ефективно виконували свої обов'язки і запобігали порушенням у цій сфері.
Контроль за гуманітарною допомогою	Під час війни через кордон проходить велика кількість гуманітарної допомоги для підтримки армії та цивільного населення. Прокуратура забезпечує, щоб митні органи не допускали затримок або порушень у процесі ввезення критично важливих товарів, таких як медикаменти, продукти харчування чи інша гуманітарна допомога.
Розслідування військових злочинів, пов'язаних із кордоном	Прокуратура також бере участь у розслідуванні випадків незаконного переміщення осіб, зокрема військових злочинців, шпигунів або диверсантів через державний кордон.

Джерело: розроблено автором на основі [1].

Під час воєнного стану в Україні роль прокуратури у митному контролі набуває ще більшого значення, оскільки в цей період виникає загроза зростання порушень та загрози національній безпеці (табл. 1).

Таким чином, у період воєнного стану прокуратура посилює свій нагляд і контроль над діяльністю митних органів, забезпечуючи захист національних інтересів, правопорядку та безпеки держави.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану», прийнятий 12 травня 2015 року, регулює питання прав і свобод громадян, обмеження діяльності деяких установ та організацій, а також специфіку функціонування органів державної влади, серед яких і прокуратура [4]. Відповідно до цього закону, прокуратура має адаптувати свою діяльність до умов воєнного стану, зокрема пріоритизуючи роботу в умовах підвищеної загрози національній безпеці. Роль діяльності прокуратури полягає у захисті прав і свобод громадян. Хоча воєнний стан передбачає обмеження окремих прав громадян, прокуратура продовжує здійснювати контроль за дотриманням правових процедур та захистом прав осіб. Це стосується особливо уразливих груп: цивільного населення в зоні бойових дій, переміщених осіб, полонених, військовослужбовців.

Прокуратура займається розслідуванням злочинів проти державної безпеки. Прокуратура співпрацює з іншими органами безпеки (СБУ, МВС) щодо боротьби зі злочинами, що загрожують національній безпеці під час війни, оскільки умови воєнного стану загострюють проблеми тероризму, диверсій, шпигунства та державної зради і регулюється Законом України «Про національну безпеку України» від 2018 року.

Цей Закон відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз [6]. Прокуратура відіграє ключову роль у координації зусиль військових та правоохоронних структур для підтримки правопорядку та боротьби з організованою злочинністю, яка може активізуватися в умовах війни.

Прокуратура активно співпрацює з міжнародними організаціями та судами, такими як Міжнародний кримінальний суд, для збору доказів та переслідування осіб, причетних до воєнних злочинів, на міжнародному рівні.

Прокуратура виступає ключовим партнером в рамках європейських ініціатив із правосуддя та прав людини.

Діяльність прокуратури в Україні стикається з низкою викликів, зокрема, з необхідністю підвищення ефективності реагування на нові загрози, пов'язані з війною та її наслідками. Важливим завданням є забезпечення справедливого та неупередженого судового процесу, особливо в умовах підвищеного суспільного інтересу до справ, пов'язаних з військовими злочинами. Іншим важливим викликом є необхідність адаптації нормативно-правової бази до сучасних умов, що дозволить прокуратурі більш ефективно виконувати свої функції у майбутньому. Перспективи діяльності прокуратури пов'язані з подальшим удосконаленням механізмів нагляду за дотриманням законності, зміцненням міжнародного співробітництва, а також посиленням антикорупційної діяльності в державі.

Висновки. Роль органів прокуратури в Україні зазнала суттєвих змін у результаті ухвалення Закону України «Про прокуратуру» у 2014 році, що спрямувало цей орган на відповідність європейським стандартам правосуддя та верховенства права. Цей процес реформування передбачав обмеження функцій загального нагляду, покращення підзвітності та підвищення незалежності прокурорів.

У період воєнного стану значущість прокуратури зростає, оскільки вона відіграє критичну роль у забезпеченні законності та правопорядку, захисті прав громадян і реагуванні на військові злочини. Прокуратура активно здійснює нагляд за діяльністю державних і правоохоронних органів, зокрема митної служби, щоб запобігти зловживанням владою та порушенню прав громадян. Під час війни основними завданнями прокуратури стають протидія військовим злочинам, зокрема контрабанді зброї та нелегальному переміщенню осіб через державний кордон. Особлива увага зосереджується на зборі доказів та документуванні воєнних злочинів для притягнення винних до відповідальності на національному та міжнародному рівнях. Під час війни прокуратура також координує діяльність правоохоронних органів для боротьби з порушеннями на митниці, зокрема щодо гуманітарної допомоги, забезпечуючи оперативне проходження критичних вантажів для армії та цивільного населення.

Таким чином, діяльність прокуратури є важливим інструментом забезпечення законності, правопорядку та національної безпеки в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Додін Є.В. Митне право України: навч.-метод. посібн. для студентів Ін-ту прокуратури та слідства. Одеська національна юридична академія. О.: Фенікс, 2018. 108 с.
2. Макося Ю.Д. ДО питання функціонального призначення прокуратури у механізмі захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 2. Ужгород. 2022. С. 215-216. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.70>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. Ст. 131-1 (дата звернення: 19.10.2024).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. Документ 389-VIII, чинний, поточна редакція — Редакція від 27.07.2024, підстава — 3817-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.10.2024).
5. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2-3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 18.10.2024).
6. Про національну безпеку: Закон України. Документ 2469-VIII, чинний, поточна редакція — Редакція від 09.08.2024, підстава — 3858-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 19.10.2024)